

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU
EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION
AND REHABILITATION

12.

MEĐUNARODNI
NAUČNI SKUP
„SPECIJALNA
EDUKACIJA I
REHABILITACIJA
DANAS”

12th

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
CONFERENCE
“SPECIAL
EDUCATION AND
REHABILITATION
TODAY”

ZBORNIK RADOVA

PROCEEDINGS

Beograd, Srbija
27-28. oktobar 2023.

Belgrade, Serbia
October 27-28th, 2023

UNIVERZITET U BEOGRADU – FAKULTET ZA
SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE – FACULTY OF
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

12. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 27–28. oktobar 2023. godine

Zbornik radova

12th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, October, 27–28th, 2023

Proceedings

**12. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 27–28. oktobar 2023. godine
Zbornik radova**

**12th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, October, 27–28th, 2023
Proceedings**

Izdavač / Publisher

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

Za izdavača / For publisher

Prof. dr Marina Šestić, dekan

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief

Prof. dr Svetlana Kaljača

Urednici / Editors

Prof. dr Ljubica Isaković
Prof. dr Sanja Ćopić
Prof. dr Marija Jelić
Doc. dr Bojana Drljan

Recenzenti / Reviewers

Prof. dr Tina Runjić
Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Hrvatska
Prof. dr Amela Teskeredžić
Univerzitet u Tuzli, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Bosna i Hercegovina
Prof. dr Slobodanka Antić, prof. dr Milica Kovačević, doc. dr Nevena Ječmenica
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

Lektura i korektura / Proofreading and correction

Dr Maja Ivanović
Maja Ivančević Otanjac

Dizajn i obrada teksta / Design and text processing

Biljana Krasić
Zoran Jovanković

Zbornik radova biće publikovan u elektronskom obliku / Proceedings will be
published in electronic format

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-174-7

Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije učestvovalo
je u sufinansiranju budžetskim sredstvima održavanje naučnog skupa (Ugovor o
sufinansiranju – evidencioni broj 451-03-1657/2023-03).

KVALITET INTERAKCIJE S NASTAVNIKOM KAO PREDIKTOR USVAJANJA SOCIJALNIH VEŠTINA UČENIKA SA LAKOM INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU*

Bojan Dučić**, Svetlana Kaljača

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

Uvod: *Kod učenika sa intelektualnom ometenošću prisutan je deficit u oblasti socijalnih veština, koji ograničava mogućnosti njihove uspešne adaptacije na školsko okruženje. Određene sociodemografske odlike nastavnika i učenika, kao i kvalitet njihovih interakcija, predstavljaju činioce socijalizacije učenika kojima u domaćoj literaturi još uvek nije posvećeno dovoljno značaja.*

Cilj: *Utvrđivanje prediktivnog značaja interakcije sa nastavnikom i demografskih karakteristika nastavnika (hronološko doba i radno iskustvo) i učenika (hronološki uzrast) za kvalitet socijalnih veština učenika sa intelektualnom ometenošću.*

Metode: *Uzorkom su obuhvaćena 32 nastavnika – oligofrenologa u ulozi informanata, starosti 28–62 godine (AS = 38,72, SD = 9,33) i 32 učenika sa lakom intelektualnom ometenošću uzrasta 10–18 godina (AS = 14,56, SD = 2,40). Za procenu kvaliteta odnosa nastavnik-učenik korišćena je Skala odnosa učenik-nastavnik – kratka forma (Student-Teacher Relationship Scale – Short Form), koja sadrži subskale Bliskost i Konflikt. Podaci o socijalnim veštinama učenika prikupljeni su upotrebom subskala Socijalne veštine i Slobodno vreme, Sistema za procenu adaptivnog ponašanja II (Adaptive Behavior Assessment System II). Sociodemografski podaci dobijeni su primenom upitnika osmišljenog za potrebe ovog istraživanja.*

Rezultati: *Višestrukom postepenom linearnom regresionom analizom utvrđeno je da rezultati na subskali Bliskost predstavljaju jedini prediktor uspeha na subskalama Socijalne veštine ($R^2 = 0,52$, prilagođeno $R^2 = 0,50$) i Slobodno vreme ($R^2 = 0,49$, prilagođeno $R^2 = 0,48$).*

Zaključak: *Potrebno je osmisliti aktivnosti i kreirati okruženje koje će stimulatивно delovati na povećanje nivoa bliskosti nastavnika i učenika, kako bi učenici sa lakom intelektualnom ometenošću uspešnije usvajali socijalne veštine i prilagođavali se školskom okruženju.*

Ključne reči: *učenici, intelektualna ometenost, socijalne veštine, pedagoška interakcija nastavnik- učenik*

* Rad je rezultat istraživanja finansiranog od strane Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije (ugovor br. 451-03-47/2023-01/200096).

** bojanducic@yahoo.com

UVOD

Prema Ainsvort—Bolbijevoj (Ainsworth & Bowlby, 1991) *Teoriji afektivnog vezivanja*, pedagoški odnos učenik-nastavnik (POUN) definiše se kao prenošenje socio-emocionalnih relacija između deteta i njegovih roditelja na nastavnike. Kvalitetna interakcija nastavnika i učenika podrazumeva bliskost, nizak nivo konflikata, podsticanje saznanjog razvoja i usvajanja socijalnih veština učenika (Davis, 2003).

Na predškolskom uzrastu i u početnim razredima osnovne škole u poređenju sa vršnjacima tipičnog razvoja deca sa intelektualnom ometenošću (IO) ostvaruju statistički značajno niži nivo bliskosti i imaju više konflikata sa vaspitačima/nastavnicima (Blacher et al., 2009; Demirkaya & Bakkaloglu, 2015; Eisenhower et al., 2007). U ranoj adolescenciji, učenici sa lakom IO nastavljaju da se suočavaju sa negativnim iskustvima, kao što su konflikti sa nastavnicima i vršnjacima (Murray, 2002).

Teškoće u oblasti socijalnih veština kod ovih učenika ograničavaju mogućnosti njihove uspešne adaptacije na školsko okruženje (Gresham & MacMillan, 1997; Murray & Greenberg, 2001). Međuljudski odnosi, u koje se ubraja i POUN, mogu pozitivno da utiču na usvajanje socijalnih veština, posebno kada se od deteta očekuje da se prilagodi na promene u društvenom okruženju (Pianta et al., 1995; Silver et al., 2005; Walker et al., 1992; Wang et al., 2013).

U literaturi tema uticaja kvaliteta POUN na razvoj socijalnih veština učenika sa lakom IO nije dovoljno zastupljena (Blacher et al., 2014; Pianta et al., 1995).

Cilj ovog rada je da se utvrdi prediktivni značaj interakcije sa nastavnikom i demografskih karakteristika nastavnika (hronološka dob i radno iskustvo) i učenika (hronološki uzrast) za kvalitet socijalnih veština učenika sa lakom intelektualnom ometenošću.

METODE

Uzorak

Uzorak su činila 32 nastavnika (oligofrenologa), starosti 28—62 godine ($AS = 38,72$; $SD = 9,33$) i 32 učenika sa lakom IO, uzrasta 10—18 godina ($AS = 14,56$; $SD = 2,40$). U grupi nastavnika većinu (87,5%) su činile osobe ženskog pola. Na uzorku učenika, zastupljenost muškog (59,4%) i ženskog (40,6%) pola je bila ujednačena.

Instrumenti

Procena kvaliteta POUN vršena je primenom *Skale odnosa učenik—nastavnik – kratka forma (Student-Teacher Relationship Scale – Short Form, STRS – SF, Pianta, 2001; Pianta & Steinberg, 1992; Pianta et al., 1995)* koja sadrži 15 ajtema grupisanih u dve supskale *Bliskost* i *Konflikt*. Veći rezultat na supskali *Bliskost* ukazuje na pozitivne socijalne interakcije između nastavnika i učenika, dok viši skor na supskali *Konflikt* upućuje na više sukoba i neslaganja između nastavnika i učenika. Vrednosti

Krombahove alfe za supskale *Bliskost* ($\alpha = 0,813$) i *Konflikt* ($\alpha = 0,874$) su prihvatljive za društvene nauke.

Za procenu socijalnih veština upotrebljen je kompozit *Socijalni domen iz Sistema za procenu adaptivnog ponašanja II (Adaptive Behavior Assessment System II, ABAS, Harrison & Oakland, 2003)* koji sadrži 37 ajtema, grupisanih u dve supskale. Supskalu *Socijalne veštine* čini 20 ajtema kojima je obuhvaćeno socijalno prihvatljivo ponašanje, ostvarivanje prijateljstva, uočavanje i identifikovanje emocija drugih osoba i izražavanje sopstvenih emocija na socijalno poželjan način. Supskala *Slobodno vreme* sadrži 17 ajtema kojima se procenjuju socijalne veštine neophodne za samostalnu zabavu i igru, kao i uspešnu saradnju sa drugima pri organizaciji i realizaciji aktivnosti slobodnog vremena. Vrednosti za Krombahove alfe za supskalu *Socijalne veštine* ($\alpha = 0,971$) i *Slobodno vreme* ($\alpha = 0,935$) ukazuju na visok nivo interne konzistencije ajtema obe supskale.

Primenom upitnika osmišljenog za potrebe ovog istraživanja dobijeni su podaci o starosti i radnom iskustvu nastavnika, kao i uzrastu učenika.

Procedura

Podaci su prikupljeni tokom školske 2022/2023. godine, u dve škole za osnovno i srednje obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Defektolozi su davali informacije na *STRS – SF* i *ABAS* za po jednog učenika sa lakom IO, sa kojim su radili najmanje godinu dana i koji je imao najmanji evidencioni broj u školskom dnevniku.

Statistička obrada podataka

Pored prikaza osnovnih statističkih parametara deskriptivne statistike, upotrebljen je *Pirsonov koeficijent korelacije* i *višestruka regresiona analiza (stepwise)*.

REZULTATI

U Tabeli 1 za varijable obuhvaćene istraživanjem prikazane su vrednosti osnovnih pokazatelja deskriptivne statistike.

Tabela 1

Vrednosti deskriptivne statistike varijabli obuhvaćenih istraživanjem

	<i>N</i>	Minimum	Maksimum	<i>AS</i>	<i>SD</i>	Skjuns	Kurtosis
Godine života nastavnika	32	28	62	38,72	9,33	1,37	1,30
Iskustvo nastavnika	32	2	37	10,78	8,44	1,97	4,07
Godine života učenika	32	10	18	14,56	2,40	-0,56	-0,69
Bliskost STRS	32	2,13	5,00	4,28	0,62	-1,44	3,08
Konflikt STRS	32	1,00	4,43	2,50	1,02	0,34	-1,14
Socijalne veštine ABAS	32	0,20	3,00	1,98	0,75	-0,97	0,41
Slobodno vreme ABAS	32	0,59	2,94	1,87	0,62	-0,53	-0,56

Utvrđeno je da su korelacije između nezavisnih promenljivih i zavisnih promenljivih statistički značajne, što se može videti u Tabeli 2.

Tabela 2

Korelacije između nezavisnih promenljivih i socijalnih veština učenika

		STRS		Učenik	Nastavnik	
		Bliskost	Konflikt	Godine života	Godine života	Radno iskustvo
Socijalne veštine ABAS	<i>r</i>	0,733**	-0,433*	0,435*	0,400*	0,444*
Slobodno vreme ABAS	<i>r</i>	0,707**	-0,364*	0,429*	0,407*	0,405*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

U postupku višestruke regresione analize (*stepwise*), kao potencijalni prediktor nezavisne varijable *Socijalne veštine*, unete su vrednosti varijabli *Bliskost*, *Konflikti*, *Godine života nastavnika*, *Radno iskustvo nastavnika* i *Godine života učenika*. Od regresionom analizom obuhvaćenih varijabli, jedino se *Bliskost* izdvojila kao prediktor nivoa usvojenosti socijalnih veština učenika (Tabela 3).

Tabela 3

Rezultati višestruke regresione analize - predikcija zavisne promenljive Socijalne veštine

	B	SE b	β	t	<i>p</i>
Model 1					
Konstanta	-1,781	0,645		-2,762	0,010
Bliskost	0,879	0,149	0,733	5,895	0,000

$R^2 = 0,52$ Model 1, Prilagođeno $R^2 = 0,50$.

Kao potencijalni prediktor rezultata na supskali *Slobodno vreme*, u postupku višestruke regresione analize (*stepwise*) upotrebene su varijable *Bliskost*, *Konflikti*, *Godine života nastavnika*, *Radno iskustvo nastavnika* i *Godine života učenika*. Takođe se jedino varijabla *Bliskost* izdvojila kao prediktor nivoa usvojenosti socijalnih veština primenjenih na organizaciju slobodnog vremena (Tabela 4).

Tabela 4

Rezultati višestruke regresione analize - predikcija zavisne promenljive Slobodno vreme

	B	SE b	β	t	<i>p</i>
Model 1					
Konstanta	-1,148	0,556		-2,063	0,048
Bliskost	0,705	0,129	0,707	5,472	0,000

$R^2 = 0,49$ Model 1, Prilagođeno $R^2 = 0,48$.

DISKUSIJA

Bliskost između učenika i nastavnika izdvojila se kao jedini prediktor rezultata obe supskale ABAS kojima se procenjuje nivo usvojenosti socijalnih veština. Na osnovu pregleda literature, može se zaključiti da su i drugi autori došli do sličnih

nalaza. Kada je kontrolisan uticaj teškoća u oblasti intelektualnog funkcionisanja kod učenika sa lakom i umerenom intelektualnom ometenošću, registrovana je statistički značajna povezanost bliskosti na relaciji nastavnik učenik i socijalnih veština učenika (Freire et al., 2020). Povezanost veće bliskosti nastavnika sa učenicima i višeg nivoa usvojenosti socijalnih veština učenika utvrđena je istraživanjem grupe autora čiji je uzorak obuhvatio učenike sa ADHD (Jia et al., 2021), kao i studijom čiji su uzorak činili učenici tipičnog razvoja (Trang & Hansen, 2021).

Kod učenika sa intelektualnom ometenošću dugotrajne teškoće u uspostavljanju kvalitetnog pedagoškog odnosa sa nastavnicima negativno utiču na usvajanje socijalnih veština (Blacher et al., 2009). Programi čiji je cilj unapređivanje POUN mogu biti korisni za učenike kod kojih postoji deficit u oblasti samoregulacije i povećan rizik od ispoljavanja problematičnog ponašanja (Wang et al., 2013).

ZAKLJUČAK

Moguće je da strategije defektologa usmerene na izbegavanje konfrontacije i napori za ostvarivanjem višeg nivoa bliskosti sa učenikom za posledicu imaju izdvajanje bliskosti kao jedinog prediktora socijalnih veština učenika.

Na osnovu dobijenih rezultata može da se zaključi da bliskost u POUN predstavlja preduslov za vaspitno delovanje i unapređivanje socijalnih veština učenika. Jedan od ciljeva programa edukacije defektologa (oligofrenologa) i drugih stručnjaka koji se bave vaspitno-obrazovnim radom treba da bude ovladavanje strategijama konstruktivnog rešavanja konflikata i uspostavljanja poverenja i bliskosti sa učenicima sa intelektualnom ometenošću.

Kako bi se se upotpunila saznanja o kvalitetu POUN, pored rezultata koji se odnose na škole za osnovno i srednje obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, potrebno je sprovesti istraživanja na ovu temu u tzv. „redovnim“ tj. inkluzivnim školama.

LITERATURA

- Ainsworth, M. S., & Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American Psychologist*, 46(4), 333-341. doi: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.46.4.333>
- Blacher, J., Baker, B. L., & Eisenhower, A. S. (2009). Student–teacher relationship stability across early school years for children with intellectual disability or typical development. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 114(5), 322-339. doi: 10.1352/1944-7558-114.5.322
- Blacher, J., Howell, E., Lauderdale-Littin, S., Reed, F. D. D., & Laugeson, E. A. (2014). Autism spectrum disorder and the student teacher relationship: A comparison study with peers with intellectual disability and typical development. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 8(3), 324-333. doi: <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2013.12.008>
- Davis, H. A. (2003). Conceptualizing the role and influence of student-teacher relationships on children’s social and cognitive development. *Educational Psychologist*, 38(4), 207-234. doi: 10.1207/S15326985EP3804_2

- Demirkaya, P. N., & Bakkaloglu, H. (2015). Examining the student-teacher relationships of children both with and without special needs in preschool classrooms. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15(1) 159-175. doi: <https://doi.org/10.12738/estp.2015.1.2590>
- Eisenhower, A. S., Baker, B. L., & Blacher, J. (2007). Early student-teacher relationships of children with and without intellectual disability: Contributions of behavioral, social, and self-regulatory competence. *Journal of School Psychology*, 45(4), 363-383. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2006.10.002>
- Freire, S., Pipa, J., Aguiar, C., Vaz da Silva, F., & Moreira, S. (2020). Student-teacher closeness and conflict in students with and without special educational needs. *British Educational Research Journal*, 46(3), 480-499. doi: <https://doi.org/10.1002/berj.3588>
- Gresham, F. M., & MacMillan, D. L. (1997). Social competence and affective characteristics of students with mild disabilities. *Review of Educational Research*, 67(4), 377-415. doi: <https://doi.org/10.3102/00346543067004377>
- Harrison, P. L., & Oakland, T. (2003). *Adaptive behavior assessment system, second edition – manual*. Western Psychological Services.
- Jia, R. M., Mikami, A. Y., & Normand, S. (2021). Social resilience in children with ADHD: Parent and teacher factors. *Journal of Child and Family Studies*, 30(4), 839-854. doi: <https://doi.org/10.1007/s10826-021-01907-5>
- Murray C. (2002). Supportive teacher-student relationships: Promoting the social and emotional health of early adolescents with high incidence disabilities, *Childhood Education*, 78(5), 285-290. doi: <https://doi.org/10.1080/00094056.2002.10522743>
- Murray, C., & Greenberg, M. T. (2001). Relationships with teachers and bonds with school: Social emotional adjustment correlates for children with and without disabilities. *Psychology in The Schools*, 38(1), 25-41. doi: [https://doi.org/10.1002/1520-6807\(200101\)38:1<25::AID-PITS4>3.0.CO;2-C](https://doi.org/10.1002/1520-6807(200101)38:1<25::AID-PITS4>3.0.CO;2-C)
- Pianta, R. C. (2001). *Student-teacher relationship scale-short form*. Psychological Assessment Resources.
- Pianta, R. C., & Steinberg, M. (1992). Teacher-child relationships and the process of adjusting to school. In R. C. Pianta (Ed.), *Beyond the parent: The role of other adults in children's lives* (pp. 61-80). Jossey-Bass.
- Pianta, R. C., Steinberg, M. S., & Rollins, K. B. (1995). The first two years of school: Teacher-child relationships and deflections in children's classroom adjustment. *Development and Psychopathology*, 7(2), 295-312. doi: [10.1017/S0954579400006519](https://doi.org/10.1017/S0954579400006519)
- Silver, R. B., Measelle, J. R., Armstrong, J. M., & Essex, M. J. (2005). Trajectories of classroom externalizing behavior: Contributions of child characteristics, family characteristics, and the teacher-child relationship during the school transition. *Journal of School Psychology*, 43(1), 39-60. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2004.11.003>
- Trang, K. T., & Hansen, D. M. (2021). The roles of teacher expectations and school composition on teacher-child relationship quality. *Journal of Teacher Education*, 72(2), 152-167. doi: <https://doi.org/10.1177/0022487120902404>
- Walker, H. M., Irvin, L. K., Noell, J., & Singer, G. H. (1992). A construct score approach to the assessment of social competence: Rationale, technological considerations, and anticipated outcomes. *Behavior Modification*, 16(4), 448-474. doi: <https://doi.org/10.1177/01454455920164002>

Wang, M. T., Brinkworth, M., & Eccles, J. (2013). Moderating effects of teacher–student relationship in adolescent trajectories of emotional and behavioral adjustment. *Developmental Psychology*, 49(4), 690-705. doi: <https://doi.org/10.1037/a0027916>

THE QUALITY OF INTERACTION WITH THE TEACHER AS A PREDICTOR OF THE ACQUISITION OF SOCIAL SKILLS OF STUDENTS WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITY*

Bojan Dučić, Svetlana Kaljača

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Serbia

Introduction: *Students with intellectual disabilities have a deficit in the area of social skills, which limits the possibilities of their successful adaptation to the school environment. Certain sociodemographic characteristics of teachers and students, as well as the quality of their interactions, represent factors of student socialization that are still not given enough importance in domestic literature.*

Aim: *Determining the predictive significance of interaction with the teacher and demographic characteristics of teachers (chronological age and work experience) and students (chronological age) for the quality of social skills of students with mild intellectual disabilities.*

Methods: *The sample included 32 teachers (oligophrenologist) aged 28-62 ($M = 38.72$, $SD = 9.33$) as informants and 32 students with mild intellectual disability aged 10-18 ($M = 14.56$, $SD = 2.40$). To assess the quality of the teacher-student relationship, the Student-Teacher Relationship Scale - Short Form, which contains the subscales Closeness and Conflict, was used. Data on students' social skills were collected using the subscales Social Skills and Leisure Time, Adaptive Behavior Assessment System II. Sociodemographic data were obtained using a questionnaire designed for the purpose of this research.*

Results: *Multiple stepwise linear regression analysis revealed that the results on the Closeness subscale were the only predictor of success on the Social skills ($R^2 = 0,52$, adjusted $R^2 = 0,50$) and Leisure time ($R^2 = 0,49$, adjusted $R^2 = 0.48$).*

Conclusion: *It is necessary to design activities and create an environment that will have a stimulating effect on increasing the level of closeness between teachers and students so that students with mild intellectual disability can more successfully acquire social skills and adapt to the school environment.*

Keywords: *students, intellectual disability, social skills, teacher-student pedagogical interaction*

* This paper is part of a research supported by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia (No. 451-03-47/2023-01/200096).